

A CSALÁD VÉDELME ÉNEK ALKOTMÁNYOS ALAPJA – II. RÉSZ: EMBERI JOGI ÉS ALKOTMÁNYOS ALAPOK

Constitutional basis of family protection – II. part: Human rights and constitutional law basic

LENKOVICS BARNABÁS*

A tanulmány a család jogi védelmének alkotmányos alapjait vizsgálja egy cikksorozat második részeként. Részletesen ismerteti a nemzetközi közjogi háttér és keret, a házasság és a család megjelenését az egyetemes és az európai emberi jogi dokumentumokban, az Emberi Jogok Európai Bíróságának és az Európai Unió Bíróságának joggyakorlatában. Ugyanígy sorra veszi a házasság és a család védelmének fejlődését a magyar alkotmányokban (1949, 1972, 1989, 2012) és a magyar Alkotmánybíróság gyakorlatában. A tanulmány a házasság és a család perspektívájával zárul.

Kulcsszavak: házasság és család, emberi jogok, alapvető értékek, védelem és támogatás

This paper examines the constitutional basis for the legal protection of the family as the second part of a series of articles. It describes in detail the public international law background and framework, the reflection of marriage and the family in universal and European human rights instruments, the case law of the European Court of Human Rights and the Court of Justice of the European Union. It also traces the development of the protection of marriage and the family in the Hungarian Constitutions (1949, 1972, 1989, 2012) and in the practice of the Hungarian Constitutional Court. The study concludes with a perspective on marriage and the family.

Keywords: marriage and family, human rights, fundamental values, protection and support

1. Nemzetközi jogi háttér és keret

Általánosságban gyakran halljuk és mondjuk, hogy „a jog nemzetköziesedik”. Ez közelebből a nemzeti jogrendszerek nemzetköziesedését jelenti. Még közelebből vizsgálva a jelenséget, azt is látjuk, ez a folyamat a magánjog gazdasági jogi és kereskedelmi jogi részében már legalább fél évezrede tart. Az autarkiából kilépő, a

* PROF. DR. LENKOVICS BARNABÁS
CSc. professor emeritus
Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar
Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszék
9026 Győr, Áldozat utca 12.
barnabas.lenkovics@gmail.com

nemzetállami határokat átlépő kereskedés, majd befektetések, vállalkozások, beruházások, pénzügyi műveletek előbb államközi, majd regionális, aztán nemzetközi, végül globális jogbiztonságot, ehhez pedig jogegységesítést követeltek és követelnek. A klasszikus magánjog többi része ehhez képest lemaradásban van, maga a magánjogi kodifikáció azonban hasonló folyamat. A nagy magánjogi kódexeket megelőző idők magánjogát Szladits a „tartományi jogok tarka sakktáblájához” hasonlította, melyeket a nemzeti kódexek egységesítettek. Vékás Lajosnak az új magyar Ptk. főkodifikátorának szavaival¹ az első nagy kodifikációk egyrészt becsatornázták a kódexbe (*kanalizálták*) a helyi és tartományi jogokat és a bírói szokásjogot, másrészt törvényi szinten rögzítették (*kanonizálták*) a jogtudomány által addig kimunkált alapvető jogelveket és jogi értékeket, valamint az európai felvilágosodás és polgárosodás nagy eszméit (minden ember általános egyenlő és feltétlen jogképességét, a törvény előtti egyenlőséget, a tulajdon szentségét és sérthetetlenségét, a szerződés szabadságát, a felek egyenjogúságának és mellérendeltségének elvét stb.). Ezen értéktartalmi elemek tekintetében a francia Code Civil, majd az osztrák ABGB, a német BGB hosszú ideig alkotmányos funkciót is betöltöttek, mintaként szolgáltak az összes többi európai ország – ezek befolyásán keresztül valójában az egész civilizált világ – számára nemcsak a magánjogi kodifikációkhoz, hanem az alkotmányos jogfejlődéshez, végső fokon az emberi jogok kialakulásához is. Ez a hatás elmondható a házasságjog és a családjog alapvető elveire és tételes szabályaira is, akár a polgári törvénykönyvben, akár ahhoz kapcsolódó külön törvényben nyertek szabályozást. A magánjog alapvető elveit és jogi értékeit egyértelműen tükrözik a nagy nemzetközi emberi jogi egyezményeknek a házasságra, a családra, a férfiak és nők egyenjogúságára vonatkozó, illetőleg az ezekhez kapcsolódó deklarációi, rendelkezései, illetve kógens előírásai, imperatív parancsai, tilalmi. Utóbbi felsorolás egyben jelzi is a nemzetköziesedett jog kötelező erejének fokozatait, melyek egyben fejlődési fázisok is. Ahhoz, hogy a *minden más emberi* (születési, vagyoni, politikai, vallási, ideológiai, faji, nemi, családi) *uralom alól* felszabadított férfiak és nők alapvető emberi jogait *a jog uralma* védelmezze, nem elég ezeket deklarálni, óhajtani vagy ajánlani, érvényesülésükről is gondoskodni kell. Más szóval az emberi jogokat érvényesíteni is kell, amihez kötelező erővel kell felruházni őket, számon is kell kérni a teljesítésüket. A számonkéréshez az emberi jogaikban sérelmet szenvedőknek jogorvoslatot kell biztosítani, amihez független és pártatlan fórumok (bíróságok) kellenek, akik a jogsértést szankcionálhatják is. És itt meg is kell állnunk, mert nagyon vitatott ponthoz érkeztünk. A vita a nemzetközi közjog jellegéből és természetéből adódóan nagyon is indokolt. Minél több állam konszenzusát kell elérni egy norma elfogadásához, annál több kompromisszumra van szükség, annál magasabb absztrakciós szinten kell a normát megfogalmazni. A nemzetközi emberi jogok tehát a legáltalánosabb, legnyitottabb keretnormák (*generális klauzulák*). Ez azért van, hogy az aláíró szuverén nemzetállamok specifikus (tradicionális, kulturális stb.) elvárásai és értelmezései is belefér-

¹ VÉKÁS Lajos: Magánjogi kodifikáció kultúrtörténeti tükröben. *Magyar Tudomány* 2014/1., 80–89.

jenek, másrészt, hogy az aláírást követő fejlődést, változásokat is képesek legyenek befogadni. Az ilyen normák tartalma, azaz értelmezési lehetősége tehát rendkívül sokféle, változatos, sőt változó is lehet. A sokszínűséget – azért, hogy szebben hangozzon – nevezhetjük gazdagságnak is, és mint tudjuk, világunk attól szép és értékes, hogy sokszínű. A diverzifikáció, a fajok sokszínűsége és változatossága pl. a természeti környezetben fokozottan védett globális érték. A jog és a jogbiztonság azonban egyneműsége, egységesítésre, uniformizálásra törekszik, ami a XX. században a totális diktatúrák jogát tekintve borzalmas következményekkel járt. Az emberi jogok el nem ismerése és semmibevétele vezetett „az emberiség lelkiismeretét fellázító barbár cselekményekhez” – ahogyan az EJENY preambuluma fogalmaz – ezek viszont erősen inspirálták az emberi jogok kodifikációját, és inspirálják ma is a hatékonyabb érvényesítésükkel való próbálkozást. Ezt a hatalmas ellentmondást nevezhetjük „az emberi jogok 22-es csapdájának”. Az emberi jogok mára kiépült rendszere, mint „világjog” – sőt, ahogy sokan nevezik is: „univerzális alkotmány” – egy „világállamot” (világparlamentet, világkormányt, világigazságszolgáltatást) feltételezne, ami viszont nincs, és kérdéses, hogy legyen-e valaha is egyáltalán. Sokan azért rettegnek még a gondolatától is, mert egy globális birodalom, azaz a hatalom globális koncentrációjának veszélyét látják benne. Ezt a hatalmat is emberek gyakorolják, és a túl nagy hatalmú emberek – mint azt a történelemben megtapasztaltuk – borzalmas dolgokra képesek. A hatalom – még a kicsi is, mint például a férji vagy atyai hatalom – szükségszerűen torzítja az ember – fogalmazzunk finomabban: egyes emberek – személyiségét, ami nem tesz jót más embereknek. A globális állam gondolata körüli vita kisebb léptékben az „egyesült Európa” értelmezése körüli vita is: Európai Egyesült Államok vagy erős és szuverén nemzetállamok szövetsége? Sokszínűség az egységben, vagy egység a sokszínűségben? Az élő természettel, más élőlényekkel való analógia (mondhatjuk: a természet törvénye) az ember esetében is inkább a *diverzitás* (*biodiverzitás*), a fajok (kultúrák, identitások, civilizációk) sokszínűségének és változatosságának fenntartása és megőrzése mellett szól. Ettől még beszélhetünk, sőt beszélünk is kell – miként az EJENY első mondata is teszi – „az emberiség családjáról”, vagy ahogyan a globalizáció hívei teszik, a „globális faluról”, az európai „népek családjáról” stb. A falu és a család ugyanis békés és harmonikus kisközösségek, melyeknek tagjai a kölcsönösség jegyében együttműködnek egymással, segítik egymást, az egyesek és a közösség fennmaradása érdekében. A kisebb és nagyobb közösségek egyaránt emberekből tevődnek össze, és mint tudjuk, minden emberi egyed egyéni és eredeti, egyszeri és megismételhetetlen. Egyedi mivoltához ragaszkodva nem tűri a homogenizálást, az uniformizálást, a „klónozást” (ezért is az utóbbi szigorúan tilos!). Ezen a ponton gondolatmenetünket visszacsatolhatjuk a házasság és a család intézményeihez, hiszen minden egyes ember egy nőtől és egy férfitől (tipikusan egy házaspártól) származik, és ugyancsak tipikusan egy családban nő fel és válik felnőtté, érett személyiséggé. Miközben, ha körültekintünk világunkban, házasság is és család is rendkívül sokféle van, a diverzitás ezekre az intézményekre is jellemző. A nemzetközi emberi jogi dokumentumoknak a házasságra, a családra, a nőkre, az anyákra és a gyermekekre vonatkozó normái tehát azok a minimumok,

amelyek a sokszínűség fenntartása és megőrzése mellett is teljesíthetők, sőt teljesíthetők. Olyan jogi *keretnormák, amelyeken belül* a nemzeti, kulturális, vallási, tradicionális stb. sajátosságok is érvényesíthetők.

2. A házasság és a család az ENSZ-dokumentumokban

Az 1948-as *ENSZ emberi jogok egyetemes nyilatkozata (EJENY)* házasságot és családot közvetlenül érintő legfontosabb rendelkezéseit [16. cikk (1)–(3) bek.; 22. cikk; 23. cikk (3) bek.; 25. cikk (1)–(2) bek.] mint jogi kiindulópontokat az I. rész 2. pontjában már tárgyaltuk, itt csupán néhány újabb összefüggésre és további rendelkezésre hívjuk fel a figyelmet.

A 12. cikk szerint „senkinek magánéletébe, családi ügyeibe (...) nem szabad önkényesen beavatkozni”. Az önkényes beavatkozással szemben „minden személynek joga van (...) a törvény védelméhez”. Erre a problémára, a „jogmentes magánszférához való jogra”, a jogi szabályozás dilemmái között a cikksorozat előző részében már utaltunk. Itt még azt tesszük ehhez hozzá, hogy az újabban gyakori „családon belüli erőszak”, párkapcsolati erőszak, nők elleni erőszak, gyermekek elleni erőszak eseteiben az állami (hatósági) beavatkozás nem önkényes, sőt egyre erősebb civil társadalmi elvárás. Olyannyira, hogy az áldozatok gyakran a beavatkozás elmaradása miatt követelik a törvény védelmét (pl. az erőszaktevő távollétét a házastársától, illetve a családtól).

A 4. cikk szerint „senkit sem lehet rabszolgaságban, vagy szolgaságban tartani”. Ez a tilalom természetesen a házasságon, illetőleg a családon belül is érvényesítendő. Ugyanez vonatkozik az 5. cikk – látszólag csak a bűnözőkre vonatkozó – tilalmára is: „senkit sem lehet kegyetlen, embertelen vagy lealacsonyító büntetésnek vagy bánásmódnak alávetni”. Itt is elegendő utalni különösen a nők és a gyermekek elleni erőszakra, az erőszakos bánásmódra, ami a házastársak és a családtagok között is tilos.

A 26. cikk szól az oktatáshoz és a neveléshez való jogról. A házasságon és a családon belüli viszonyok emberi minősége jelentős részben műveltségi, kulturális kérdés, és ez kihat a társadalom egészének minőségére is. Egy nemzet nagyságát nem annyira annak területe vagy népességszáma, mint inkább a „kiművelt emberfők sokasága” (aránya) adja. A kötelező és ingyenes népoktatás bevezetését már Adam Smith felvetette, az európai felvilágosodás elterjesztette, de tömegessé csak a XIX. század második felében vált. Az analfabetizmus felszámolása – felnőttoktatás keretében is – áthúzódott a XX. századra, de a világ jelentős részén ma, a XXI. században is aktuális, sőt, a globális népvándorlással a feladat újraéledt a gazdag világban is. Csak írni-olvasni (tanulni) képes emberek esetében irányulhat a nevelés „az emberi személyiség teljes kibontakoztatására”, valamint csak legalább elemi szinten művelt emberektől remélhető „az emberi jogok és alapvető szabadságok tiszteletben tartása”, ezek között a házassággal és a családdal összefüggő jogok és szabadságok elismerése és megerősítése [(2) bek.]. Ebben a keretben értelmezhető az is, hogy „a szülőket elsőbbségi jog illeti meg a gyermekeiknek adandó nevelés megválasztásában” [(3) bek.]. Ehhez a joghoz is kapcsolódik a 29. cikk (1) beke-

dése: „A személynek kötelességei vannak a közösséggel szemben, amelynek keretében egyedül lehetséges a személyiség szabad és teljes kifejlődése.”, valamint a (3) bekezdése: „Ezeket a jogokat és szabadságokat semmi esetre sem lehet az Egyesült Nemzetek céljaival és elveivel ellentétesen gyakorolni.” Azaz a szülő nemcsak jogosult, de köteles is gyermekét óvodába-iskolába járatni, oktatását-nevelését előmozdítani (ehhez szükség esetén maga is tanulni) és nem nevelheti gyermekét mások emberi jogainak és alapvető szabadságainak megsemmisítésére, ilyen irányú tevékenységre vagy ilyen cselekmény elkövetésére (30. cikk). És ez a keret – a joggal való visszaélés tilalma – ugyanúgy vonatkozik minden, a házasfeleket, a férfiakat és nőket, az anyákat és a gyermekeket megillető összes többi emberi jogra és alapvető szabadságra is. Ezek ugyanis az alapvető emberi (közösségi: szolidaritási, kölcsönösségi) kötelezettségek teljesítésétől, az egyén önmagáért, családjáért és a nagyobb (nemzeti, állami és társadalmi) közösségért is viselt felelősségétől elválaszthatatlanok. A kétpólusú világrendszer hidegháborús feszültségének enyhülésével az EJENY tartalmát 1966-ban két „Egyezségokmánynak” nevezett dokumentumra bontották: a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányára (PPJNE) és a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányára (GSZKJNE). Előbbi inkább az „első generációs” is nevezett alapvető szabadságokat, utóbbi inkább a „második generációs” is nevezett emberi jogokat tartalmazza. Ezek a szükséges ratifikációk után 1976-ban léptek hatályba, amiben szerepe volt a Helsinkii Egyezménynek (1975) is, ami a két pólus további közelítését, „konvergenciáját” tűzte ki célul. Ehhez az kellett, hogy az ún. szocialista világrendszer országaiban erősödjenek a szabadságjogok, a kapitalista világrendszerben pedig legyen több egyenlőség, erősödjenek a szociális, kulturális jogok, míg a két pólus össze nem ér és meg nem szűnik. Mind tudjuk ez nem így történt, tekintve, hogy az egyik pólus, a szocialista világrendszer összeomlott. A történelem azonban nem ért véget, de a világ nem egypólusúvá, hanem sokpólusúvá vált. Most ez a sok pólus, több nagy civilizáció verseng egymással, de ugyanabban az „univerzális alkotmányos keretben”. Ami a házasságot és a családot érintő rendelkezéseket illeti, érdemi tartalmi változásokról nem beszélhetünk. Kisebbségi szövegezési pontosítások, korrekciók és kiegészítések történtek. A PPJNE 23. cikke tartalmazza az EJENY 16. cikkével. Megerősíti, hogy „a család a társadalom természetes és alapvető egysége, és joga van a társadalom és állam védelmére” (1. bek.); hogy „a férfiak és nők házasságkötési és családalapítási jogát el kell ismerni” (2. bek.); hogy „házasságot csak a házasulandók szabad és teljes beleegyezése alapján lehet kötni” (3. bek.), továbbá, hogy „a házasfelek jogai és kötelességei egyenlők” (4. bek.). A 24. cikk (1) bek. külön kiemeli minden gyermek jogát „arra a védelemre, amely őt kiskorú állapota folytán a családja, a társadalom és az állam részéről megilleti”; újdonság, hogy a (2) bek. szerint „minden gyermeket közvetlenül születése után anyakönyvezni kell és nevet kell neki adni”; továbbá „minden gyermeknek joga van arra, hogy állampolgárságot szerezzen” (3. bek.), de hogy milyen elv alapján, az a nemzeti jogok kompetenciája. A GSZKJNE 9. cikke rögzíti mindenki jogát a szociális biztonságra, „beleértve a társadalombiztosítást is”. Ezen a téren a szocialista országok a széles körű állami paternalizmus folytán látszólag

előnyben voltak, ez azonban egyrészt nem pótolta a széles, vagyonos – öngondoskodásra képes – polgári középosztály hiányát, másrészt a '80-as években már csak külföldi hitelekkel volt finanszírozható, ami hozzájárult ezen országok eladósodásához és gazdasági-pénzügyi összeomlásához, ezáltal a politikai rendszerváltáshoz. A 10. cikk (1)–(3) bekezdéseiben hasonló „bőséggel” részletezi a családok védelmét és támogatását, az anyák külön védelmét, az anyaság támogatását és a gyermekvédelmet. A 11. cikk (1) bek. elismeri a „megfelelő” életszínvonalhoz való jogot, nevesítve a „kellő” táplálkozást, ruházkodást és lakást, „valamint az életkörülmények állandó javulását”. Ez a megfogalmazás nagyon „tervgazdaság-ízű”. A (2) bekezdés az éhező világ óhaját tükrözi: mindenkinek joga van „arra, hogy ne éhezzen”. Ezek az igazi „óhajtó” normák, alkotóik a „mélyből kiáltanak”, jól ismerve az ellenkező valóságot. A 13. cikk megismétli mindenki jogát a művelődéshez és oktatáshoz, hangsúlyozva, hogy „az elemi oktatást mindenki számára kötelezővé és ingyenessé kell tenni”. A szabályozás nem taxatív jellegű és féloldalasán kógens: az aláíró országok további jogokat is biztosíthatnak polgáraiknak és az itt felsoroltakat felső korlát nélkül túlteljesíthetik. Az alulteljesítés viszont nem illendő, elkerülését a nemzetközi segélyprogramok szolgálják a világ legszegényebb országaiban.

3. A házasság és a család az európai értékrendben

Két évvel az EJENY után Európában külön Egyezmény született (Rómában, 1950. november 4-én) az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről (EEJE), amit Magyarország csak 42 év elteltével, a szocializmus bukása után erősített meg és az 1993: XXXI. törvénnyel hirdetett ki belső jogaként. A 12. cikk címe: „*Házasságkötéshez való jog*”. Szövege tartalmilag megismétli az EJENY 16. cikk (1) bekezdését: „A házasságkötési korhatárt elért férfiaknak és nőknek joguk van a házasságkötésre és a családalapításra”, majd így folytatja: „az e jog gyakorlását szabályozó hazai törvények szerint”. Ezzel valójában megerősíti a házasság és a család tekintetében a nemzetállami törvényhozások kompetenciáját, nyilvánvalóan annak tudatában, hogy az egyes országok között tradicionális, kulturális és vallási okokból jelentős különbségek lehetnek. Házasságról és családról az Egyezményben több szó nem esett. Ebből következett, hogy a „hazai törvények” esetleg sérelmes rendelkezései miatt *nem a 12. cikkre*, hanem inkább a 8. cikkre (Magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog), vagy a 14. cikkre (Megkülönböztetés tilalma) hivatkozva lehetett az Emberi Jogok Európai Bíróságához (EJEB) fordulni (34. cikk). Az EJEB-hez, mint az egyezményesértés áldozata, bármely természetes személy, nem kormányzati szervezet (NGO) vagy személyek csoportja (*class action*) is fordulhat. Ez – a közvetlen egyéni jogérvényesítés lehetősége – az Egyezmény legnagyobb, sokak által máig vitatott újítása. Az Egyezményhez készült *Hetedik Kiegészítő Jegyzőkönyv* (Strasbourg, 1984.) 5. cikke rendelkezett a házastársak egyenjogúságáról [tartalmilag az EJENY 16. cikk (1) bek. és a PPJNE 23. cikk (4) bek. szövegével megegyezően]: „A házastársaknak polgári jogi vonatkozásokban egyenlő jogaik vannak és felelősségük is egyenlő egymás közötti, valamint a

gyermkeikkel való kapcsolatokban a házasság tekintetében, annak tartama alatt és felbontása esetében. Ez a cikk nem gátolja az államokat abban, hogy a gyermekek érdekében szükséges intézkedéseket tegyenek.” A következő fontos dokumentum Magyarország számára – már, mint az Európai Unió tagállama számára – Az *Európai Unió Alapjogi Chartája* 2007 (2009). A 9. cikk címe: *A házasságkötéshez és a családalapításhoz való jog*. Eszerint „[a] házasságkötéshez és a családalapításhoz való jogot az e jogok gyakorlását szabályozó nemzeti törvények szerint biztosítani kell”. A szövegből kimaradt a férfiakra és nőkre utalás! Nyilvánvalóan nem véletlenül, bár az EJENY, a PPJNE és az EEJE szövegében változatlanul ott vannak, és a nemzeti törvényekben is ott lehetnek. Ráadásul az Európai Unió, mint sajátos jogalany csatlakozott az EEJE-hez, így az uniós jog is lett. Tessék ebben eligazodni. Hasonlóan rejtélyes a 23. cikk szövege is, mert a címe: *A nők és férfiak közötti egyenlőség*, szövege pedig (1): „A nők és férfiak közötti egyenlőséget minden területen, így a foglalkoztatás, a munkavégzés és a díjazás területén is biztosítani kell. (2) Az egyenlőség elve nem akadályozza, hogy az alulreprezentált nem számára különleges előnyöket biztosító rendelkezéseket tartsanak fenn vagy hozzanak meg.” Bár a címben és a szövegben még külön említésre kerülnek a nők és férfiak, de az „egyenlőség” elől elmarad a „jog” („jogegyenlőség”), majd pedig kérdéses, hogy az eszerint teljes egyenlőséggel hogyan egyeztethetők össze a jogi „rendelkezések”, amelyek „különleges előnyöket” biztosítanak. Az sem világos, hogy az (1) bekezdés felsorolása exemplifikatív vagy taxatív jellegű-e, és hogy a „házastársak egyenjogúsága”, ami nincs külön megemlítve, a „minden területen” szöveg része-e. Nem csoda, hogy az emberi jogi bíróságok (EJEB és EUB) egyre nagyobb „értelmezési hatalomra” tesznek szert, ami ilyen szövegezés mellett tulajdonképpen jogalkotási hatalom. A 9. cikk rövidsége és a nemzeti törvényekre utaló szabálya, valamint a 23. cikk ellentmondásos szövegezése miatt a Charta alkalmazása során is jelentős szerepet játszanak a „kerülő utak”, házassági és családi panaszok helyett más alapjogok sérelmére való hivatkozások. Így pl. a 7. cikk (A magán- és a családi élet tiszteletben tartása), a 15. cikk (A munkavállaláshoz – szabad álláskereséshez, letelepedéshez való jog), a 18. cikk (A menedékjog), a 21. cikk (A megkülönböztetés tilalma), a 33. cikk (1) bek. (A család jogi, gazdasági és szociális védelmet élvez.). Meg kell még említeni a Charta 24. cikkét, ami a gyermekek jogairól szól és erősen áthatja az 1983-as New Yorki Gyermekjogi Egyezmény szelleme. Megjelenik benne a gyermekek véleménykifejezési szabadsága, véleményük figyelembevételi kötelezettsége, a „gyermek mindenek fölé álló érdekének elve”, a „mindkét szülőjével való rendszeres, személyes és közvetlen kapcsolattartás joga” (ami erős fegyver lehet az egyébként törvényes kitoloncolással szemben). Az Alapjogi Charta speciális kiegészítője az *Európai Szociális Karta* (Torinó 1961, Strasbourg 1996). Ennek I. része alapvető jogokat és elveket sorol fel. Újdonsága a 7. pont: „Gyermekeknek és fiataloknak joguk van a különleges védelemre azon fizikai és erkölcsi veszélyekkel szemben, amelyeknek ki vannak téve.” Széles körű felhatalmazás ez a tagállamok törvényhozásai számára a védelmi eszközök megalkotása terén. Nem újdonság viszont anyaság esetén a női foglalkoztatottak különleges védelemre való joga (8. pont), a családot megillető megfelelő szociális, jogi és

gazdasági védelem (16. pont), a gyermekek és fiatalok ugyanilyen körű védelme (17. pont). Ezen jogok és elvek tartalmát a 7., a 8., a 16. és a 17. cikkek fejtik ki részletesen.

Ahogy az ENSZ dokumentumok az „emberiség nagy családja”, ugyanígy az európai dokumentumok „az európai népek családja”, az egyesült Európa népei számára foglalják össze azokat az alapvető értékeket, amelyek mentén az életüket élni és a jövőjüket formálni kívánják. Alkotmányos funkciójukat akkor tölthetik be, ha ezeket az alapvető értékeket a nemzetállami alkotmányok akceptálják, az alkotmányos törvények alanyi jogokká transzformálják, és megfelelő fórumok útján érvényesíthetővé is teszik őket. Álláspontom szerint az egyéni igényérvényesítés, azaz a közvetlen kikényszerítés lehetőségét csak az alanyi jogi szabályozás szintjén, az aláíró (tag-) államok megfelelő fórumai előtt kell biztosítani, hiszen az államok vállalták, hogy az alapvető értékeket jogrendszerükbe átültetik és érvényesítik is. Ha mégsem tennék, akkor nemzetközi vagy európai fórum előtt panaszjogot kell biztosítani.

4. Az EJEB és az EUB joggyakorlata

Az eddigiekben többször említettem az emberi jogi jogalkotás, más szóval az alapvető értékatalógus-alkotás dilemmáit és buktatóit, előnyeit és veszélyeit. A két bíróság házassággal és családdal kapcsolatos joggyakorlatát csak röviden foglalom össze. Előbb a hosszabb múltra visszatekintő EJEB gyakorlatáról szólok Grád András gyakorlati kézikönyve alapján. Ő hosszabb ideig az EJEB munkatársaként dolgozott, így annak legjobb hazai ismerője. Az EJEB gyakorlatában a EEJE 12. cikke (Házasságkötéshez való jog) a 8. cikkhez (Magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog) képest *lex specialis*. „Külön cikk keretében történő szabályozása inkább csak az Egyezmény megalkotásakor még közelmúltnak számító náci jogrendszerre vezethető vissza, ahol a házasságkötés jogát és szabadságát is súlyosan megsértették. A II. világháború óta a házasságkötéshez és családalapításhoz fűződő jogok nemigen forognak veszélyben, és az e cikkekre hivatkozó kérelmek száma igen csekély.”² A házasságot és/vagy a családot érintő kérelmek zöme a 8. cikk sérelmére hivatkozva indul. Ezzel kapcsolatban „kezdetől komoly értelmezési munkát igényelt már annak az eldöntése is, hogy mely életviszonyok tartoznak a magán- és családi élet fogalmi körébe”. A bíróság szerint „nem adható e körben kimerítő definíció”. Az sem egyértelmű, hogy az államnak mindig csak tartózkodnia kell a családi és magánéletbe való beavatkozástól. A bíróság töretlen gyakorlata, hogy „a családi élet tiszteletben tartása adott esetben kifejezett tevőleges magatartást tesz szükségessé az adott állam oldalán”. Pl. a gyermekek védelme, a rászoruló családok támogatása terén. A „családi élet” nem értelmezhető megszorítóan, nem csak az adott állam által hivatalosan elismert családi kapcsolatokra vonatkozik. A szülő és gyermek közötti kapcsolattartás joga pl. a házasságból és a házassá-

² GRÁD András: *A strasbourgi emberi jogi bírászkodás kézikönyve*. A Strasbourg Bt. kiadása, Budapest, 2005, 385.

gon kívül született gyermekek esetén egyenlő. A „törvényes és egyházi házasságból származó” gyermeket nem illeti előny pl. az örökbefogadott gyermekkel szemben. Általánosságban megállapítható, hogy „a 8. cikk fogalmi körébe tartozó esetek köre egyre szélesebbé válik”³. A 12. cikkre alapozott kérelmek között gyakori a házasságkötés akadályaként a letelepedési engedély hiányának (megtagadásának) sérelmezése. Ilyen esetekben körültekintően vizsgálni kell a házasságkötési szándék komolyságát (nehogy színlelt házassággal szerezzenek letelepedési engedélyt). Hasonló a probléma, ha színlelt házassággal, vagy a szülő-gyermek közötti kapcsolat színlelésével akarják elkerülni az idegenrendészeti kiutasítást és kitoloncolást. Az EJEB gyakorlata jelentősen könnyítette a házasságok felbontását éppen az újabb házasságok kötése érdekében (pl. az ír és az olasz jogban). Gyermekelhelyezési és gyermektartási ügyekben viszont a bíróság következetesen elzárkózott a kiterjesztő értelmezéstől azért, nehogy „negyedfokú jogorvoslattá” váljon. Ilyen kérelmeket csak súlyos, pl. diszkriminációs esetekben fogad be. A szülő és gyermeke kapcsolattartási jogát sem tekinti abszolút jognak, teret enged korlátozásoknak, indokolt esetben a kapcsolattartás teljes megvonásának is. A kapcsolattartást nem szűkíti le kizárólag a gyermek szüleire, védelmezi az unokák és nagyszülők, sőt olykor a nagybáty és unokaöcs kapcsolattartását is.⁴ Sok esetben foglalkozik a bíróság gyermekek állami nevelésbe vételével és az örökbeadásával, illetve örökbefogadásával is, mindig „a gyermek mindenek fölött álló érdekét” tartva szem előtt, lehetőség szerint a családi környezetet preferálva. Az EJEB gyakorlatában egy-két skandináv ország „tipikus példája annak, miként lehet a szociális gondoskodó állam rokonszenves eszméjét túlzottan rideg, militáns végrehajtási módszerekkel lejártni”. A családi életbe történő durva beavatkozások számos kérelemhez vezettek. Az ilyen országok gyakorlatát az EJEB próbálta „finomra hangolni”.⁵ „Az örökbefogással kapcsolatos probléma a homoszexualitás kérdéséhez is kötődik. Az egyes tagállamok szabályozása nagymértékben eltér abban a tekintetben, megengedik-e egyedülálló homoszexuális személy részére, hogy kiskorút örökbe fogadhasson.” A panaszosok jellemzően a 14. cikk (Megkülönböztetés tilalma) sérelmére is hivatkoznak. A bíróság kifejtette, hogy „figyelemmel a tagállamok igen eltérő gyakorlatára és a részükre e téren biztosított mérlegelési jog széles voltára, a 14. cikkel összefüggésben sem ütközik a 8. cikkbe, ha egy tagállam ezt a jogot nem biztosítja homoszexuális személyek számára. E körben hivatkozott arra is, hogy az örökbeadás lényege, hogy egy gyermek számára családot biztosítson, nem pedig, hogy egy család számára gyermeket, ezért a gyermek érdekei az elsődlegesek”.⁶

Mivel az apaság megállapítása, illetve a védelmének megdöntése is az érintett magánélethez főződő jogának része, ezek is a 8. cikk hatálya alá tartoznak. „Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy a biológiai apának alanyi joga lenne a gyermek sajátjakénti elismertetéséhez. (...) mindig a gyermek érdekét tekinti a Bíróság el-

³ GRÁD: i. m. 370–377.

⁴ GRÁD: i. m. 378–390.

⁵ GRÁD: i. m. 391–399.

⁶ GRÁD: i. m. 399–400.

sődlegesnek, így amennyiben a gyermeknek az az érdeke, hogy a születése óta sajátjaként ismert családban nevelkedjen a jövőben is, nem ütközik a 8. cikkbe, ha az apa nem ismerheti el apaságát.” A másik oldalról közelítve meg a kérdést, ha viszont az a gyermek érdeke, akkor adott állam joga tegye lehetővé a bíróság részére, hogy „kényszerítő eszközökkel bírja rá az apasági per alperesét, hogy DNS vizsgálaton vegyen részt”.⁷ A magán- és családi élet tágabb viszonyai köréből megemlíthjük még a terhességvállalás és a terhességmegszakítás kérdéskörét, két okból. Az egyik, hogy az EJEB értelmezése szerint „a 8. cikk a terhes nő jogait védi, nem pedig a gyermek apját”. A másik, hogy „a terhesség-megszakítások engedélyezési rendszerében” az államokat rendkívül tág mérlegelési jog illeti meg, a bíróság ezért inkább nem avatkozik be.⁸ Még tágabb összefüggésben, napi aktualitása, nagyságrendje és tendenciája miatt említjük itt meg külön kategóriaként a letelepedéssel, kiutasítással és kiadatással kapcsolatos ügyeket. „Az elmúlt évtizedekben igencsak széles esetjoga alakult ki azon esettípusnak, amelynek az a lényege, hogy valamely tagállam a területén élő családtag más állampolgárságú rokonát nem kívánja beengedni az országba, illetve megtagadja tőle a letelepedést, vagy éppen kiutasítja, esetleg kiadja más államnak. A probléma korábban inkább csak a volt gyarmattartó tagállamokat jellemezte, napjainkra azonban a kérdés összeurópaivá vált.” (Megjegyezzük, hogy Grád András könyve 2005-ös kiadás, azóta a helyzet – különösen 2015 óta – sokkal súlyosabb lett, a globális népvándorlás növekedésével pedig drámai méreteket ölthet.) A tartózkodás megakadályozása egy adott országban „jelentheti a 8. cikk megsértését. Ugyanakkor a 8. cikk nem értelmezhető akként, mint ami eleve lehetőséget teremt házaspárok részére az általuk választott országban való letelepedésre. (...) Nagy jelentősége van, hogy a családok mennyi ideje élnek az adott államban, mennyire gyökeresedtek ott meg, mennyire szorosak a kapcsolataik a befogadó országgal.”⁹

Végezetül a szerző az EEJE végrehajtása és az EJEB gyakorlata szempontjából külön értékeli hazai (magyar) viszonyainkat. Megállapításai közül illusztrációként néhányat idézünk. „Magyarországon az idegenrendészeti szabályok, illetve azok végrehajtása sajnos távolról sem mindig Egyezmény-konformak.” „Nem ütközik az Egyezménybe, hogy a gyámhatóságok örökbefogadási szándék esetén megvizsgálják az örökbe fogadó szülő körülményeit, és diszkrecionális jogkörben döntenek az aktus engedélyezése felől.” „Magyarországon a családjogi, de különösen a bontó és gyermek elhelyezési perek időtartama igen gyakran nyúlik indokolatlanul hosszú-ra.” A kapcsolattartásokra vonatkozó bírósági döntések kikényszerítése terén a gyámhatóságok „köztudomásúlag meglehetősen kevés eredményt tudnak felmutatni”. „Az idegen állampolgárokat is megillető kapcsolattartást érintő ügyekben Magyarország a jövőben nagyobb körültekintéssel kell eljárnia.” „Az állami nevelésbe vétel terén az Egyezmény szempontjából problémát vet fel az a hazai gyakorlat, amely a roma szülők vonatkozásában figyelmen kívül hagyja sajátos szociokul-

⁷ GRÁD: i. m. 400–403.

⁸ GRÁD: i. m. 404–405.

⁹ GRÁD: i. m. 411–419.

turális háttérüket. (...) Más kérdés, hogy amennyiben a gyermek iskoláztatása sem történik meg, ezt már a Bíróság is elégséges oknak tekinti a beavatkozásra.”¹⁰

A luxemburgi Európai Bíróság joggyakorlata sok tekintetben megegyezik az EJEB gyakorlatával, ezért azt – Király Miklós professzor könyve alapján – még rövidebben érintjük. Az EUB gyakorlata (lényegében a jogértelmezése) erősen egységesítésre (integrációra) törekvő, a panaszosokra nézve méltányos és mind a házasság, mind a család jogi fogalma tekintetében kiterjesztő jellegű. Itt is gyakori a kerülőutak, más alapjogokra történő hivatkozások igénybevétele (7. cikk: A magán- és a családi élet tiszteletben tartása; 15. cikk: ...munkavállaláshoz való jog; 18. cikk: A menedékjog; 20. cikk: A törvény előtti egyenlőség; 21. cikk: A megkülönböztetés tilalma; 23. cikk: A nők és férfiak közötti egyenlőség; 24. cikk: A gyermekek jogai stb.). Az EUB gyakorlata megteremtette viszont a házassági és a szülői felelősséggel kapcsolatos ügyekben hozott bírósági ítéletek kölcsönös elismerésének és végrehajtásának rendszerét. Az Európai Uniónak nincs ugyan kifejezetten közös családpolitikája, a gazdasági integráció, az alapvető szabadságok (a tőke, a munkaerő, az áruk és a szolgáltatások szabad áramlása) és a közösségi jog, annak bírói gyakorlata azonban a házasságok és családok vonatkozásában is hatással van a nemzeti jogrendszerekre, azok hagyományos intézményeinek alkotmányos védelmére éppúgy, mint az alternatív formák jogi elismerésére. Egyfelől a tradicionális házasságból és családból menteni kell, ami még egyáltalán menthető, másfelől követni kell és jogilag is el kell ismerni a valós folyamatokat és változásokat, feltéve, ha azok is értékhozók. Egy-egy újdonság önmagában még nem új érték, különösen, ha továbbbontja a régit. Az állam házasságra és családra vonatkozó „objektív” intézményvédelmi törekvése viszont nem lehet diszkriminatív az egyes új formákkal szemben. A kettő között a helyes egyensúlyt, az „arany középutat” kell megtalálni. Ahogyan általánosságban is Európa „egységét a sokféleségben”.¹¹

5. Házasság és család a magyar alkotmányokban

Magyarország első írott alkotmánya az 1949: XX. törvény volt, a Magyar Népköztársaság Alkotmánya. Ez a szovjet katonai megszállás idején, szovjet minta alapján, egy évvel az ún. „fordulat éve” (1948), a kommunista hatalomátvétel után keletkezett. Lényegét tekintve a totális (proletár-) diktatúrát palástoló, színlelt alkotmány volt, nem véletlenül nevezték később „sztálinista” alkotmánynak. Így az sem véletlen, hogy Magyarország Alaptörvényének preambuluma 20. deklarációja kimondja: „Nem ismerjük el az 1949. évi kommunista alkotmányt, mert egy zsarnoki uralom alapja volt, ezért kinyilvánítjuk érvénytelenségét.” Így csak jogtörténeti emlékként utalhatunk arra, hogy ez az alkotmány nagy hangsúlyt fektetett a szocialista társadalmi rend megszilárdítására, annak alapjaként a társadalmi tulajdoni rend és az állami tervgazdasági rend kiépítésére, a munkásosztály (valójában a kommunista párt) vezető szerepére, a mindezt kiszolgáló állami szervezetrendszer

¹⁰ GRÁD: i. m. 441–447.

¹¹ KIRÁLY Miklós: *Egység és sokféleség*. Új Ember Kiadó, Budapest, 2007, 65–92.

felépítésére és működésére. A VIII. fejezete azonban tartalmazott egy felsorolást is *Az állampolgárok jogai és kötelezettségei* címmel (45–61. §§). Nem véletlen, hogy a címben nem szerepel sem az „ember” szó, sem az „alapvető” jelző. Az 50. § kimondta a nők és férfiak egyenjogúságát, az 51. § pedig így szólt: „A Magyar Népköztársaság védi a házasság és a család intézményét.” Ez kevesebb ugyan, mint az ENSZ EJENY 16. cikk (1)–(3) bek. tartalma, de legalább nem ellentétes azzal (igaz, ekkor még Magyarország nem is volt aláíró ország). Pontosabb, ha azt mondjuk, hogy ez a rövid mondat teljes szinkronban volt a klasszikus magyar magánjog és jogtudomány házasságról és családról vallott addigi felfogásával. Már utaltunk rá, hogy az írott alkotmányokat megelőzően számos (későbbi „alkotmányos”) alapvető jogot és („történeti”) alkotmányos értékeket a magánjogi (polgári jogi) törvénykönyvek (kódexek) tartalmaztak. Ilyenek voltak a házasság és a család jogintézményei is. Szladits Károlynak a magyar magánjog több évszázados fejlődését összefoglaló nagy művében olvashatjuk (hét évvel az ENSZ EJENY előtt): „A társadalmi élet alapegysége a *család*. A család régebben (értsd: a feudalizmusban – L. B.) nemcsak rokonsági, hanem egyúttal politikai kötelék is volt, és mint ilyen, egyik alapja a társadalmi gazdálkodásnak. A fejlődés folyamán a családnak ez a kifelé ható vagyoni jogi és közjogi szerepe fokozatosan alábbszáll és a család jogi jelentősége a szűkebb családi kör személyi és vagyoni természetű, magánjogi viszonyaira szorítkozik. A *családjog* alapintézménye a *házasság*. Az európai népek családi élete a történelmileg ismert időkben túlnyomóan az egynejlőségen alapult. A házasságot erkölcsi vonatkozásainál fogva csaknem minden nép vallási ügynek tekinti, s azért a házasság legtovább marad meg a vallási jog befolyása alatt. (...) A keresztény világfelfogás emelte a nő jogi helyzetét is oda, hogy a nő a házasságban egyre inkább a férjjel egyenlő jogú félként szerepel...”¹² „A *családjog* feladata mindenek előtt a *családi kapcsolatok* (házasság, leszármazás, rokoni kapcsolat) meghatározása: *keletkezésük és megszűnésük szabályozása*. Ezek a családi kapcsolatok a közjogban is éreztetik hatásukat. (...) A családjog emellett egyfelől a családi kapcsolatban állók egymás iránti *személyes kötelezettségeit* szabja meg, másfelől bizonyos uralmat (*családjogi hatalmat*) nyújt egyes családtagok (a mai jogban csak a gyermekek) felett. (...) Vannak a családi kapcsolatoknak vagyoni jogi vonatkozásai is és azért a *szélesebb* értelemben vett családjog a személyi érdekeket védő – *tiszta* – családjogon felül az ún. *családi vagyoni jogot* is felöleli.”¹³ Ezt a kristálytiszta jogtudományi álláspontot emelte alkotmányos rangra az első magyar alkotmány 51. §-a.

A házasság és a család intézményét szó szerint változatlan megfogalmazásban az 1972-es alkotmánymódosítás áthelyezte a VIII. fejezetből az alkotmány élére, a társadalmi rend alapját képező alapvető értékek közé az I. fejezetbe (15. §). Közvetlenül ezután az ifjúság következik (nem a gyermekek és azok jogai): „A Magyar Népköztársaság különös gondot fordít az ifjúság fejlődésére és szocialista nevelésére; védelmezi az ifjúság érdekeit.” (16. §) Ez egy jellegzetes ideologikus, pártál-

¹² SZLADITS Károly (szerk.): *Magyar Magánjog I. kötet*. Grill Kiadó, Budapest, 1941, 35–36.

¹³ SZLADITS: i. m. 22–23.

lami megfogalmazás. A nők és férfiak egyenlősége maradt az állampolgárok jogai és kötelezettségei között: „A Magyar Népköztársaságban a nők és a férfiak egyenlő jogokat élveznek” [61. § (1) bek.]. Ez a § – már a nemzetközi emberi jogi dokumentumok hatására – kiegészül a nők egyenjogúságának garanciáival: „A nők egyenjogúságát szolgálják: munkalehetőségeiknek és munkafeltételeiknek megfelelő módon való biztosítása; terhesség és szülés esetére fizetett szabadság, az anyaság és a gyermek fokozott törvényes védelme, továbbá az anya- és gyermekvédelmi intézmények rendszere” [61. § (2) bek.].

A Magyar Köztársaság Alkotmánya (az 1989-es „rendszerváltó alkotmány”) szerkezetében alig, szövegezésében (tartalmában) jelentősen megváltozott. Változatlanul a társadalmi rend alapjaként, az Alkotmány élén, az „általános rendelkezések” között, a 15. §-ban mondta ki, hogy „[a] Magyar Köztársaság védi a házasság és a család intézményét”. A folytatás itt is az ifjúság, új szövegezésben: „A Magyar Köztársaság különös gondot fordít az ifjúság létbiztonságára, oktatására és nevelésére, védelmezi az ifjúság érdekeit” (16. §). Mintegy a szocialista állami paternalizmus utóhatásaként bekerült ebbe a körbe, hogy „[a] Magyar Köztársaság a rászorultakról kiterjedt szociális intézkedésekkel gondoskodik” (17. §). Rászoruló család pedig a rendszerváltást követő gazdasági visszaesés, különösen a nagyarányú munkanélküliség folytán bőven volt és van ma is. Az alkotmányos alapjogok további katalógusa a XII. fejezetbe került *Alapvető jogok és kötelességek* címmel (54–70/K. §§; összesen 27 §). Ezek szövegezése és tartalma nagymértékben tükrözi a nemzetközi és az európai emberi jogi dokumentumok szövegét. Témánk szempontjából a 66–67. §§ érdekesek. „A Magyar Köztársaság biztosítja a férfiak és a nők egyenjogúságát minden polgári és politikai, valamint gazdasági, szociális és kulturális jog tekintetében” [66. § (1) bek.]. „A Magyar Köztársaságban az anyáknak a gyermek születése előtt és után külön rendelkezések szerint támogatást és védelmet kell nyújtani” [66. § (2) bek.]. Magyar (történeti) alkotmányos kuriózum, hogy az egyik idesorolható támogatásfajta „terhességi-gyermekágyi segély” néven az 1919-es ún. „Tanácsköztársaság” alatt került be a jogrendszerünkbe és azóta folyamatosan élő jogintézmény. „A munka végzése során a nők és a fiatalok védelmét külön szabályok is biztosítják” [66. § (3) bek.] Nagyon ismerősek a 67. § rendelkezései is: „minden gyermeknek joga van a családja, az állam és a társadalom részéről arra a védelemre és gondoskodásra, amely a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges” [(1) bek.]. „A szülőket megilleti az a jog, hogy a gyermeküknek adandó nevelést megválasszák” [(2) bek.] „A családok és az ifjúság helyzetével és védelmével kapcsolatos állami feladatokat külön rendelkezések tartalmazzák” [(3) bek.] A szövegezési és tartalmi azonosság, illetve hasonlóság segítette azt, hogy az Országgyűlés és az Alkotmánybíróság ENSZ- és EU-konform törvényeket alkosson, illetve határozatokat hozzon.

6. Házasság és család Magyarország Alaptörvényében

Szemben az 1989-es alkotmány „univerzális” színezetével, 2010 után az alkotmányozónak kifejezetten az volt a célja, hogy – hasznosítva az alapvető szabadságok

és az emberi jogok nemzetközi és európai fejlődésének eredményeit – egy sajátosan magyar, nemzeti jellegű új Alaptörvény szülessen. Az Alaptörvény a korábbi „Társadalmi alapok”, illetve „Általános rendelkezések” helyett egy *Nemzeti Hitvallás*-nak nevezett, 26 deklarációból álló preambulummal kezdődik. Ez a nagy ívű történeti visszatekintés felsorolja és ezáltal alkotmányos rangra emeli azokat az alapvető értékeinket, amelyeket eddig elértünk, meg kívánunk menteni és tovább akarunk adni, amelyek mentén az életünket élni és a jövőnket alakítani akarjuk. A Nemzeti Hitvallás 12. deklarációja szerint „[v]alljuk, hogy együttélésünk legfontosabb keretei a *család és a nemzet*, összetartozásunk alapvető értékei a hűség, a hit és a szeretet”. Ez a megfogalmazás teljes összhangban van a magyar jogtudomány korábban már idézett letisztult álláspontjával, mely szerint „a *társadalmi élet* alapegysége a *család*”, melynek „alapintézménye a *házasság*”, ez pedig egybehangzik az EJENY 16. cikk (3) bek. és a GSZKJNE 10. cikk (1) bek. szövegével: „a társadalom *természetes és alapvető* egysége a család”, a *családalapítás és a házasságkötés* pedig minden nő és minden férfi alapvető joga és szabadsága. Ezzel az értelmezéssel összefüggésbe hozható még a 11. deklaráció: „Valljuk, hogy az egyéni szabadság csak másokkal együttműködve bontakozhat ki”; a 14. deklarációból („Valljuk az elesettek és a szegények megsegítésének kötelezettségét”) a szolidaritás gondolata; és a 15. deklaráció egyes elemei is: „Valljuk, hogy a polgárnak és az államnak közös célja a jó élet, a biztonság, a rend, az igazság, a szabadság kiteljesítése”, hiszen ezek a családok törekvései is. A preambulum értékkatalógusa a jogi absztrakció magas fokán keretbe foglalja az Alaptörvény későbbi, a házasságot, az anyaságot és a családot érintő rendelkezéseit. Ahogyan a 25. deklaráció ezt meg is fogalmazza: „Alaptörvényünk, jogrendünk alapja, szövetség a múlt, a jelen és a jövő magyarjai között. Élő keret, amely kifejezi a nemzet akaratát, azt a formát, amelyben élni szeretnénk.”

A Nemzeti Hitvallást követő, *Alapvetés* című második részben az *L) cikk* bontja tovább a házasság és a család intézményeit, mint alkotmányos alapértékeket. Az (1) bek. kimondja, hogy „Magyarország védi a házasság intézményét, mint férfi és nő között önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösséget, valamint a családot, mint a nemzet fennmaradásának alapját. A családi kapcsolat alapja a házasság, illetve a szülő-gyermek viszony. Az anya nő, az apa férfi.” (A 3. mondat 2020-as kiegészítés.) Ez a három mondatból (ezen belül két összetett mondatból) álló jogszabályszöveg jól illusztrálja a házassággal és családdal kapcsolatos jogi fogalomalkotás nehézségeit, esetlegességeit és dilemmáit is. Helyes értelmezéséhez – a hagyományos nyelvtani, logikai, történeti és rendszertani értelmezési módszerek mellett – igénybe kell venni a Q) cikk (2) és (3), valamint az R) cikk (3) és (4) bekezdéseit is, ezek ebben a sorrendben a következők: „Magyarország nemzetközi jogi kötelezettségének teljesítése érdekében biztosítja a nemzetközi jog és a magyar jog összhangját.” „Magyarország elfogadja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait.” „Az Alaptörvény rendelkezéseit azok céljával, a benne foglalt Nemzeti Hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban kell értelmezni.” „Magyarország alkotmányos önazonosságának és keresztény kultúrájának védelme

az állam minden szervének kötelessége.” Mindezek alapján az L) cikk (1) bek. szövegéből a következő főbb tartalmi elemek olvashatók ki:

- a) Magyarország (társadalma és állama) védi a házasságot és a családot;
- b) a házasság az Alaptörvényben egy férfi és egy nő életközössége;
- c) a férfi és a nő házasságkötésre irányuló akarata szabad;
- d) férfi és a nő önkéntes elhatározása magában foglalja a párválasztás szabadságát és a családalapítás szabadságát is;
- e) a család védelmének kiemelt indoka a nemzet fennmaradása, demográfiai szóhasználat a társadalmi reprodukció;
- f) a család védelmén belül külön hangsúlyt kap a szülő-gyermek viszony;
- g) a szülők jogi fogalma az anyát és az apát jelenti, az Alaptörvény értelmezésében az anya csak nő, az apa csak férfi lehet. Ez a szavak hagyományos, természetes jelentéstartalma.

Az L) cikk (2) bekezdése külön is, tehát kiemelten hangsúlyozza, hogy „Magyarország támogatja a gyermekvállalást”. Ezzel összefüggésben nincs említve sem a házasság, sem a család, de az (1) bekezdés – összhangban a nemzetközi joggal – a gyermekvállalást a *családalapítás* tipikus részének tekinti, ami viszont jellemzően a házasságkötéshez kapcsolódik. A külön említésből azonban levonható az a következtetés, hogy a gyermekvállalás önmagában is alkotmányos érték, támogatásra méltó. Végül az L) cikk (3) bekezdése kötelezi a törvényhozót, hogy a családok védelmét sarkalatos törvényben szabályozza. Ez meg is történt (ld. 2011: CCXI. tv.).

Az alapvető szabadságok és az emberi jogok – úgy is mint alkotmányos alapjogok – katalógusát az Alaptörvény *Szabadság és felelősség* címet viselő harmadik része tartalmazza. Ezeken inkább érződik az előző alkotmányok szövegezési hagyománya, másfelől a nemzetközi és európai emberi jogok behatása. A VI. cikk (1) bek. 1. mondata szerint „[m]indenkinek joga van ahhoz, hogy magán- és családi életét, otthonát, kapcsolattartását és jó hírnevét tiszteletben tartsák”. A XV. cikk (3) bek. szerint „[a] nők és a férfiak egyenjogúak”, az (5) bek. szerint „Magyarország külön intézkedésekkel védi a családokat, a gyermekeket, a nőket, az időseket és a fogyatékkal élőket”. A XVI. cikk (1) bek. 1. mondata a gyermekvédelem jól ismert formulája: „Minden gyermeknek joga van a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéshez szükséges védelemhez és gondoskodáshoz.” A 2. mondat azonban a magyar Alaptörvény sajátossága (ez is 2020-as kiegészítés): „Magyarország védi a gyermekek születési nemének megfelelő önazonosságához való jogát, és biztosítja a hazánk alkotmányos önazonosságán és keresztény kultúráján alapuló értékrend szerinti nevelést.” Nyilvánvaló, hogy ez az új elem a genderideológia terjedésének kívánja útját állni. Ugyanakkor nem változtatott a (2) bek. szövegén, mely szerint „A szülőknek joguk van megválasztani a gyermeküknek adandó nevelést.” Még nem tudhatjuk, hogy ez az ellentmondás látszólagos vagy valóságos. Ősi, mondhatni természeti törvény a (3) bek. 1. mondata: „A szülők kötelesek kiskorú gyermekükről gondoskodni.” A 2. mondat nem szokványos, de ma már nemzetközileg is elfogadott speciális szülői kötelesség, jellemzően egyes családtámogatási formák előfeltétele: „E kötelezettség magában foglalja gyermekük taníttatását.” Nem szok-

ványos kötelezettség viszont a (4) bekezdés: „A nagykorú gyermekek kötelesek rászoruló szüleikről gondoskodni.” Történetileg ez szokásjogi és erkölcsi kötelesség is volt, de a szocialista állami paternalizmus évtizedeiben háttérbe szorult. Most a családon belüli szolidaritás és kölcsönösség jegyében ezt a gyermeki kötelességet az Alaptörvény alkotmányos rangra emeli. Ezzel valószínűleg azt is üzeni, hogy a relatíve bőkezű állami gondoskodásnak – amivel a tulajdonuktól megfosztott polgárokat részlegesen kompenzálták – véglegesen vége, ahogyan annak fedezete, az állami (össznépi) tulajdon is eltűnt a privatizáció folyamatában. Az állam legfeljebb törekedhet arra, hogy polgáraitól gondoskodjon, de jobb, ha mindenki megpróbál újra önmagáról és a családjáról gondoskodni. Ezért mondja az *O) cikk*, hogy „mindenki felelős önmagáért”, sőt, ha állami (kiegészítő) gondoskodást is szeretne, „képességei és lehetőségei szerint köteles az állami és közösségi feladatok ellátásához hozzájárulni”. Hasonló az üzenete a *XIX. cikk* (1) bekezdésének is: „Magyarország arra *törekszik*, hogy minden állampolgárának szociális biztonságot nyújtson.” Az ezután következő 2. mondat a leginkább rászorulókat sorolja fel, de a felsorolás élén – nem véletlenül – az anyák állnak: „Anyaság, betegség, rokkantság, fogyatékoság, özvegyiség, árvaság és önhibáján kívül bekövetkezett munkanélküliség esetén minden magyar állampolgár törvényben meghatározott támogatásra jogosult.” A támogatások fajtáit és mértékét a mindenkori gazdasági-pénzügyi lehetőségek határolják be. Ezen felül: „Törvény a szociális intézkedések jellegét és mértékét a szociális intézkedést igénybe vevő személynek a közösség számára hasznos tevékenységéhez igazodóan is megállapíthatja.” [(3) bek.] Ebbe a körbe rengeteg, a házassághoz és a családhoz kötődő tevékenység besorolható: családalapítás, otthontermelés, gyermekvállalás, gyermekek gondozása és nevelése, külön nevesítve [XV. cikk (3) bek.] a gyermekek taníttatása, a betegek, rokkantak és fogyatékosok gondozása és ápolása, az öregek tartása és ellátása, egyéb közhasznú tevékenységek, amelyek tehermentesítik az államot és a társadalmi közösséget. A (4) bekezdés külön rendelkezik az időskori megélhetés biztosításáról és az állami és/vagy önkéntes nyugdíjrendszerekről. A 2. mondat itt is privilegizál: „Törvény az állami nyugdíjra való jogosultság feltételeit a nők fokozott védelmének követelményére tekintettel is megállapíthatja.” Ezzel az Alaptörvény itt is megnyitja a gyermekvállalásra, a gyermekek számára, gondozására, nevelésére, taníttatására tekintettel a „szolgálati idő elismerésének” vagy más kedvezményeknek a differenciált lehetőségét. Mindenkit alanyi jogon megillető „lakhatáshoz való alkotmányos alapjog” nincs ugyan Magyarországon (a szocializmusban volt, de soha nem sikerült teljesíteni, állandósult a „lakáshiány”), de a XXII. cikk (1) bek. kimondja: „Az állam jogi védelemben részesíti az otthont. Magyarország *törekszik* arra, hogy az emberhez méltó lakhatás feltételeit és a közszolgáltatásokhoz való hozzáférést mindenki számára biztosítsa.” A házasuló, családalapító, gyermeket vállaló, otthontermelő fiatalok támogatására ez a szabály is széles lehetőségeket biztosít az állam számára. És végül közvetett támogatás lehetőségeit nyitja meg a XXX. cikk (2) bekezdése: „A közös szükségletek fedezéséhez való hozzájárulás mértékét a gyermeket nevelők esetében a gyermeknevelés kiadásainak figyelembevételével kell megállapítani” (adó- és járulékmentességek és -kedvezmények széles palettája ez is).

7. A magyar Alkotmánybíróság gyakorlata

Az Alkotmánybíróságról szóló 1989. évi XXXII. törvényt a magyar Országgyűlés 1989. október 19-én fogadta el. Az Alkotmánybíróság 1990. január 1-jén kezdte meg működését. A demokratikus jogállamokra jellemző „korlátok és ellensúlyok” rendszerének egyik fontos (sokak szerint „a legfontosabb”) intézményeként, első-sorban mint a „törvényhozás bírója” működött. Ettől kezdve a jogszabályok érvényességéhez nem voltak elegendők a szokásos formai ismérvek (az arra feljogosított jogalkotó szerv, a rá vonatkozó eljárási rendben alkotta meg, és kihirdette), egy új tartalmi érvényességi követelménynek is meg kellett felelniük: „alkotmányosnak” is kellett lenniük. Más szóval nem ütközhetek a magasabb szintű alkotmányos normákba, nem sérthették az Alkotmány értékrendjét és szellemét. Ebbe az értékrendbe, mint láttuk, közvetve beletartoztak az ENSZ-, majd később az európai emberi jogi normák is. Az alkotmányos és az emberi jogi normák értéktartalmát az Alkotmánybíróság értelmezéssel állapította meg. Működésével az Alkotmány normái esetről esetre „élő joggá” váltak, szövege kiegészült az Alkotmánybíróság precedensjogával, a kettőt együtt „értelmezett alkotmánynak” neveztük. Ezzel az „értelmezési hatalommal” az Alkotmánybíróság valójában maga is alkotmányozó hatalom lett. Fontos döntéseinek indoklásában gyakran hivatkozott a német alkotmánybíróság döntéseire, olykor az USA Legfelsőbb Bíróságának gyakorlatára, ezzel integrálódott az emberi jogok „univerzalizmusába”. Húsz év alatt az „értelmezett alkotmány” anyaga 40-50 vaskos kötetre bővült, újabb döntéseiben az AB már lényegében csak a saját előző döntéseit, „szokásjogát” alkalmazta. Ebben a folyamatban jelentős fordulópont a 2010-es országgyűlési választás, amelynek eredményeként a győztes pártszövetség több mint kétharmados többséget szerzett, és ezzel alkotmányozásra is felhatalmazást kapott. Élt is ezzel a felhatalmazással és elfogadta Magyarország Alaptörvényét, ami 2012. április 25-én lépett hatályba. Az Alaptörvény szándékoltan sajátos, magyar arculatot kapott, nagy hangsúlyt fektet nemzeti identitásunk (úgy is, mint alkotmányos identitás) megjelenítésére és megőrzésére. Az Alkotmánybíróság változatlanul „az Alaptörvény védelmének” (és ezzel az alkotmányosság védelmének) „legfőbb szerve”, tevékenységének súlypontja azonban az „alkotmányjogi panaszokon” keresztül áthelyeződött az igazságszolgáltatás területére, más szóval közelebb került az emberekhez, az ő mindennapi életükhöz, ahol az alkotmányosságnak érvényesülnie kell. Ami pedig az AB húszéves szokásjogát, az „értelmezett alkotmányt” illeti, annak leglényegesebb elemei beépültek az Alaptörvény szövegébe, úgy is mondhatjuk, hogy az alkotmányozó „kodifikálta”, írott joggá változtatta azokat. Ez különösen igaz az AB házassággal és családdal kapcsolatos értelmezéseire és értékrendjére. Ezekre alapozott az alkotmányozó már az Alaptörvény megalkotása során, de a legutóbbi kiegészítésekkel összefüggésben is. Hasznosította ezt az értékrendet a törvényhozó is az új Polgári Törvénykönyv családjogi könyvének kodifikációja, a családvédelmi törvény vagy a bejegyzett élettársi kapcsolatról szóló törvény megalkotása során. Lássuk akkor most közelebbről is ezt az értékrendet a fontosabb AB határozatok bemutatásával.

A 4/1990. (III. 4.) ABh. – az Országgyűlés kérésére értelmezve az Alkotmányt – kimondta, hogy „[a]lapvető jogokra és kötelességekre vonatkozó szabályokat kizárólag alkotmányerejű törvény állapíthat meg, tekintet nélkül arra, hogy e jogokra és kötelességekre nézve milyen jellegű szabályokról van szó. A házasságra és a családra vonatkozó szabályok – az Alkotmány 8. § (2) bekezdése értelmében – alapvető jogokra és kötelezettségekre vonatkoznak.” Elfogadásukhoz tehát az országgyűlési képviselők kétharmadának szavazata szükséges.

A 22/1992. (II. 10.) ABh. megsemmisítette azt a törvényerejű rendeleti szabályt, ami katonákat, rendőröket, hivatásos tűzoltókat arra kötelezett, hogy igazolják, az illetékes parancsnokuk a házasságkötésükhöz engedélyt adott. Az Alkotmánybíróság rámutatott, hogy a házasságkötéshez való jog az emberi méltósághoz való jog egyik megnyilvánulási formája és egyben a házasságkötés szabadságát is kifejezi. Az emberi méltóság része az önrendelkezési szabadság, amelynek egyik megnyilvánulása a házasságkötéshez való jog. Ennek lényeges tartalma pedig még törvénnyel sem korlátozható.

A 14/1995. (III. 13.) ABh. elutasította azt az indítványt, amely sérelmezte, hogy a családjogi törvény szerint „házasságot nagykorú férfi és nő köthet”. Az AB abból indult ki, hogy a házasság intézménye kultúránkban és jogunkban is hagyományosan férfi és nő életközössége. Ez az életközösség tipikusan közös gyermekek születését és a családban való felnevelését célozza, amellett, hogy a házastársak kölcsönös gondoskodásban és támogatásban élésének is kerete. A gyermekek nemzésére és szülésére való képesség nem fogalmi eleme és nem feltétele a házasságnak, de a házasság eredeti és tipikus rendeltetéséből folyóan a házastársak különmeműsége igen. A házasság intézményét az állam arra tekintettel is részesíti alkotmányos védelemben, hogy elősegítse a házastársak számára a közös gyermekkel is rendelkező család alapítását. Ez a magyarázata annak, hogy az Alkotmány 15. §-a együtt említi a védelem két tárgyát: „A Magyar Köztársaság védi a házasság és a család intézményét.” Álláspontja megerősítésként utalt az AB a nemzetközi jogra is. „A legfontosabb emberi jogi nemzetközi egyezmények szövegezéséből is az következik, hogy a házasságot férfi és nő életközösségeként fogják fel. (...) Az EJEB megerősítette ezt az értelmezést.” Az állam „fenntarthat és támogathat hagyományos intézményeket, mint ahogy az új jelenségek elismerésére létrehozhat új jogi formákat is, s ezzel egyúttal a közfelfogás számára a »normalitás« határait tágíthatja. Ezen jogintézmények kialakításánál az érintetteknek nem arra van joguk, hogy ugyanazon intézményt vehesse mindenki igénybe, hanem az az alkotmányos követelmény, hogy az érintetteket egyenlőként, azonos méltóságú személyként kezeljék. (...) A férfi és nő egyenjogúságának addig van értelme, amíg a férfi és nő közötti természetes különbséget elismerjük, s erre figyelemmel valósul meg az egyenjogúság.” „Az Alkotmány csak a különmeműek közötti házasságkötés feltételei egyenlő szabályozásának követelményét támasztja a jogalkotóval szemben, ami nem foglalja magában az azonos neműek házasodásának jogi lehetőségét.” A homoszexuális párkapcsolatokra tekintettel ugyanakkor kimondta az AB azt is, hogy „[k]ét személy tartós életközössége megvalósíthat olyan értékeket, hogy az érintettek személyi méltóságának egyenlő figyelembevétele alapján az együtt élő személyek nemétől füg-

getlenül igényt tarthat jogi elismerésre”. A határozat foglalkozott a nagy arányban elterjedt élettársi kapcsolatokkal is. „A magyar jog számos rendelkezése elismeri az élettársi kapcsolatot, s arra részben a házastársakra, de nagyjából a hozzátartozókra is vonatkozó jogi szabályozást terjeszti ki. Tény, hogy az élettársi viszony tipikusan férfi és nő között áll fenn. Az azonos neműeknek az élettársi viszonyhoz mindenben hasonló együttélése ma, ha nem is olyan tömegesen, de lényegében hasonlóan veti fel a jogi elismerés szükségességét.” Az AB példaként említette a Dániában 1989-ben bevezetett „bejegyzett társ kapcsolat” intézményét a homoszexuális párok számára. Ezzel valójában inspirálta a magyar törvényhozót a „bejegyzett élettársi kapcsolatról” (BÉK) szóló törvény megalkotására. Ezt a törvényalkotást az AB két határozatában is vizsgálta.

A 154/2008. (XII. 17.) AB határozatának 1. pontjában megállapította, hogy „az azonos nemű személyek számára a bejegyzett élettársi kapcsolat jogintézményének létrehozása nem alkotmányellenes”. Ennek az adott törvényi megoldási módjára azonban igen, ezért az egész törvényt megsemmisítette. A kivitelezési hiba az volt, hogy a törvényhozó nem tett különbséget az azonos neműek és a külön neműek bejegyzett élettársi kapcsolata között, és mindkettőre egyetlen generális utalószabállyal a házasságra vonatkozó összes szabályt alkalmazni rendelte. Ezzel egyfelől egybemosta külön neműek esetében a házasság és a BÉK intézményeit, másfelől pedig egybemosta az azonos neműek és a külön neműek bejegyzett élettársi kapcsolatát. Külön neműek számára a BÉK – a generális utalószabályon keresztül – a házasság megkettőzését, valójában a kiemelt alkotmányos védelem „lerontását”, a házasság „leértékelését” jelentette volna. Ezért az AB részletesen instruíta a törvényhozót, egyfelől hogy „tartson távolságot” a férfiak és nők házassága és élettársi kapcsolata között, másfelől hogy tegyen különbséget a házasság és az azonos neműek bejegyzett élettársi kapcsolata között. Néhány további gondolat a határozatból: „az, hogy a Magyar Köztársaság védi a házasság intézményét, pozitív viszonyulást, aktivitást és támogatást is feltételez”. „Az alkotmány a legmagasabb szintű jogforrás a jogrendszerben, törvényi szinten tehát nem lehet alkotmányos intézményekkel azonos, új intézményeket létrehozni.” „... az azonos neműek számára azonban az elismerés és a védelem igénye – mivel ők házasságra nem léphetnek – az emberi méltósághoz való jogból, és az abból származtatott önrendelkezési jogból, az általános cselekvési szabadságból, illetve a személyiség szabad kibontakoztatásához való jogból levezethető.” „Az azonos neműek számára a BÉK a de facto élettársi viszonyhoz képest valódi – eddig számunkra nem biztosított – elismerést és jogi védelmet nyújtana.” „A házasságkötési joggal rendelkező különböző nemű személyek helyzetét az azonos neműek regisztrált élettársi kapcsolata nem befolyásolja, különösen nem sérti vagy veszélyezteti.”

Ezt a határozatot követően a törvényhozó újraszabályozta a BÉK-et, immár csak az azonos nemű párok számára, mindenben eleget téve az AB instrukcióinak. Ezért a 32/2010. (III. 25.) AB határozat az új törvény ellen benyújtott indítványokat elutasította, illetve visszautasította. Ugyanakkor hangsúlyozta, nem kizárt, hogy a jogalkotó „a házasság, illetve a család védeltségi szintjét további előnyök nyújtásával növelje”.

Az AB lényegesnek ismerte el a házasság és a BÉK között fenntartott különbségeket (pl. az örökbefogadás, a névviselés, a humán reprodukciós eljárás terén).

A 43/2012. (XII. 20.) AB határozat megsemmisítette a családvédelmi törvény (2011: CCXI. tv.) 7. §-át, mivel az túl szűken határozta meg a család fogalmát: „A család a természetes személyek érzelmi és gazdasági közösségét megvalósító olyan kapcsolatrendszer, amelynek alapja egy férfi és egy nő házassága, vagy egyenesági rokon kapcsolat, vagy a családba fogadó gyámság.” Az indítványozó az alapvető jogok biztosa (az ombudsman) volt. Az AB helyt adva az indítványnak megállapította, hogy a Csvt. a család fogalmát túl szűkre szabja. A jogalkotó azoktól a személyektől, akik a családalapítást házasságkötés nélkül, más tartós érzelmi és gazdasági életközösségben kívánják megvalósítani, jogokat nem vonhat vissza, a társkapcsolati forma meglévő védelmi szintjét nem csökkentheti. A házasságot és a családot érintő intézményvédelmi kötelezettség továbbá nem vezethet a gyermekek bármilyen, közvetlen vagy közvetett jellegű hátrányos megkülönböztetéséhez azon az alapon, hogy szüleik házasságban, vagy más típusú életközösségben nevelik őket.

A 14/2014. (V. 13.) AB határozat az utóbbi elv alapján állapított meg mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenességet, mivel a törvényhozó nem alakította ki annak alkotmányos lehetőségét, hogy „a közös háztartásban, együtt nevelt gyermekek után azonos mértékű családi pótlék járjon akkor is, ha az őket nevelő szülők házasságban, és akkor is, ha élettársi kapcsolatban élnek egymással”.

Összegzőként megállapíthatjuk, hogy a házasság és a család, mint alapvető alkotmányos értékek a magyar alkotmányokban, 1949 óta folyamatosan jelen voltak. Védelmük alkotmányos deklarálása az állam oldalán objektív intézményvédelmi kötelezettséget keletkeztetett. Ezen a szilárd alkotmányos családvédelmi alapon épülhetett ki, ezt bővítette és fejlesztette tovább az Alkotmánybíróság gyakorlata. Az „értelmezett alkotmányra” és azon belül az értelmezett házasság- és családfogalomra épülhetett rá az Alaptörvény értékrendje és azon belül a házasság és a család fogalma és védelmének eszköztára, mára kiépült egész családvédelmi rendszere. Miután – sajnos – sem a házasság, sem a család válsága ezzel nem ért véget, védelmük alkotmányos alapja tovább erősíthető, a védelem és támogatás eszköztára és módszertana pedig tovább bővítendő és javítandó.

8. A házasság és a család perspektívája

A legpesszimistább jóslatok szerint a házasságnak és a családnak – legalábbis a nyugati civilizációban – nincs jövője. Ez nyilvánvalóan elfogadhatatlan perspektíva. Ha a család változatlanul a társadalom természetes és alapvető alkotóeleme (egysége, sejtje) és ennek nincs jövője, akkor az egész társadalomnak sincs, ha valaminek az alkotóelemei szétesnek, szétesik az egész is. Ez akkor is igaz, ha a széteső társadalmat „nyílt társadalomnak” neveznénk el. Mint ahogy a „nyitott házasság” sem házasság valójában, legfeljebb két (vagy több érintett) személy sajátos szerződése, konszenzusa, egymás közötti személyiségi viszonyaik, együttélésük rendezésére vonatkozóan. A másik véglet, a túl optimista jóslat szerint a házasságnak és a családnak a teljes megújulása, reneszánsza és felvirágzása várható, mert

most fog csak meg- és felszabadulni az eddigi nyomasztó valláserkölcsei és polgári vagyoni érdekeltségi nyomás és terhek alól. Az igazság ebben a kérdésben is valahol a két szélső álláspont között van, és az, hogy melyik pólus felé billen, attól függ, milyen és mennyire sikeres megoldásokat találunk a válság kezelésére. A sikerhez önmagukban a jogi eszközök kevesek. A jogok érvényesítéséhez materiális fedezet szükséges. Ha ez megvan, akkor is kell társadalmi elismerés és egyetértő támogatás is. Már a gyermekeket a házasságkötésre és a családalapításra, anyaságra és apaságra kell szocializálni, aminek leghatékonyabb eszköze a példamutatás, a harmonikus házasság, a békét teremtő és biztonságot nyújtó család, amiben a gyermekek nevelkedhetnek. Ahogyan az ember nem csupán racionális, de morális, sőt spirituális lény is, a házasság is több mint egy észszerű érdekmérlegelésen alapuló meg egyezés, azaz szerződés: morális és spirituális *szövetség is*. Erről szól a „*covenant marriage*”, a szövetségi házasság (avagy „házassági szövetség”) világszerte terjedő új kísérlete, a felek egész életre szóló *elköteleződése*. Nem más ez, mint a házasság és a család morális és spirituális megerősítése, azaz felértékelése. Ezt tükrözik a házasságkötés ünnepélyes keretei, amelyek nem csupán a közjogi, társadalmi jelentőséget hangsúlyozzák, hanem inkább az egyéni (individuais) státuszból történő átlépést a szövetségi (életközösségi) státuszba, egy „emberpár” *egységébe*. Ahogyan minden egyes ember egyetlen, egyszeri és megismételhetetlen, ugyanúgy a két személy közötti elköteleződés is olyan életszövetséget hoz létre, amely szintén egyszeri és megismételhetetlen. A szövetségi házastársak egymás kiegészítései, ezt a közösséget nem lehet birtokolni, ennek csak a részévé lehet válni.¹⁴ Az ilyen házasságnak és családnak mind a gyermekek, mind a szüleik tekintetében testi és lelki „egészségvédő” funkciója és hatása van. „Két ember, majd a szülők és a gyermekek kapcsolatában ez az életre szóló elköteleződés, a feltétel nélküli bizalom, odaadás, a házasság és a család lényege. Aki ilyen kapcsolatra képes, legalábbis elindult azon az úton, amely az önkiteljesedéshez, az önmegvalósításhoz, a pozitív életminőség eléréséhez vezet. (...) soha nem volt olyan fontos a család és a házasság szerepe az egyén és a következő nemzedék életminősége, kiegyensúlyozottsága, valamint az elviselhető társadalmi légkör szempontjából, mint a modern társadalomban.”¹⁵

A jog – sem a családjog, sem az alkotmányjog – nem lehet meg emberkép és társadalomkép, mint cél és érték nélkül. Ezen belül kap kiemelt hangsúlyt a házasság- és családmodell képe és intézményes védelmének szükségessége. Csak a kiemelt értéként való kezelés és védelem ad a házasság és a család intézményének újból rangot és perspektívát. Csak a fenntartható ember- és társadalomkép, a fenntartható és fenntartandó házasság- és családmodell tekintetében van helye a jogrendszerek „versenyének”, nem pedig ezek lerombolása terén. Ugyanez értendő a házasságon kívüli, alternatívnak is mondott párkapcsolatok túlkínálatára és egymással és a házassággal való versengésükre is. Nem lehet pl. több jogot követelni

¹⁴ KOPP Mária – SKRABSKI Árpád: *A boldogságkeresés útjai és útvesztői*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2020, 18–19.

¹⁵ KOPP – SKRABSKI: i. m. 120–122.

sem a különmemű, sem az azonos nemű élettársaknak, kevesebb kötelezettséggel és felelősséggel.

A házasság és a család természetes és egyetemes intézmények, léteztek már a jog előtt is és valószínűleg léteznének nélküle is. De nem véletlen, hogy mindkettő a jog részévé, alapvető jogi értékévé vált. Mert a jog alkalmas eszköz arra, hogy megvédje és támogatással megerősítse a házasság és a család intézményeit, amelyek – éppúgy, mint a jog is – az emberért vannak. Vigyázzunk hát a házasságra és a családra, amennyire erőnkől telik, sőt, ha kell, erőnkön felül is. Hiszen, ha sikerül megmenteni a házasságot és a családot, magát az embert és az „emberi” társadalmat mentjük meg. Ehhez az emberi jogi és az alkotmányos alapok adottak, a többi rajtunk múlik.

Felhasznált irodalom

- [1] GRÁD András: *A strasbourgi emberi jogi bírászkodás kézikönyve*. A Strasbourg Bt. kiadása, Budapest, 2005.
- [2] KIRÁLY Miklós: *Egység és sokféleség*. Új Ember Kiadó, Budapest, 2007.
- [3] KOPP Mária – SKRABSKI Árpád: *A boldogságkeresés útjai és útvesztői*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2020.
- [4] SZLADITS Károly (szerk.): *Magyar Magánjog*. I. kötet. Grill Kiadó, Budapest, 1941.
- [5] VÉKÁS Lajos: Magánjogi kodifikáció kultúrtörténeti tükrében. *Magyar Tudomány* 2014/1., 80–89.